

İLHAN KUTLUER

Yitirilmiş Hikmeti
Ararken

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2017
Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 665
inceleme araştırma dizisi: 241
ISBN: 978-975-355-848-8
4. baskı; İstanbul, 2017

Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi 12/266, Topkapı-İstanbul
telefon: (212) 5207210 • faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr • bilgi@iz.com.tr
facebook.com/izyayincilik • twitter.com/izyayincilik
instagram.com/izyayincilik • youtube.com/izyayincilik

kapak resmi:

İbn Sînâ çalışırken. Resmin orijinali, filozofun doğum yeri olan Afşana köyündeki İbn Sînâ müzesinde sergilenmektedir. Buhara Vilayeti, Özbekistan.

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık Davutpaşa Caddesi
Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/İstanbul (Sertifika no: 22953)

Tasavvufta Metodoloji Problemleri^(*)

Tasavvufta Bilgi-İletişim Problemi

Bu deneme tasavvufta usûl probleminin esas itibariyle bir bilgi-iletişim problemi olduğu varsayımından hareket etmektedir. Bendeniz bu maksatla tasavvufun öteki klasik İslâmî ilimlere ve felsefeye olan nispetini göstermeye gayret edecek, bu nispetlerin bir bilgi-iletişim problemi doğurduğu yerlerde hangi tartışma konularını ürettiğine değineceğim. Çünkü söz konusu tartışma konularını belirgin kılabilmiş ölçüde tasavvufa ilişkin metodolojik meselenin özüne dokunmuş olacağımı düşünüyorum.

Tasavvufun metodolojik bakımdan problemler ihtiva ettiğini kabul etmek hiç kuşkusuz değişik bakış açılarından bakıldığında farklı anlamlara gelecektir. Her şeyden önce tasavvuf geleneğine içinden bakan, bu geleneği kendi özgünlüğü içinde tanımlayan ve hatta bir ölçüde onu içselleştirmiş bulunan kimse için metodolojik problem denilen şey, sadece bu gele-

---

(*) Bu yazının aynı başlığı taşıyan ilk şekli *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Me-selesi 2* adlı sempozyum bildirileri kitabında (İSAV/Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s.1087-1095) yayınlanmıştır.

neği takip ettiği usul bakımından doğru anlamanın doğru yolunu izlemek olabilir. Tasavvufun kendi geleneği de esasen bunu yapmış, mutasavvıflar, gelenek içinde ortaya konmuş ahlâk modellerini, manevî yaşantıları, entelektüel verimliliği, çeşitli merasimleri, sembol ve işaretleri yine o geleneğin sürekliliği içinde anlamış, şerh etmiş ve öğretmiştir. Tasavvufa bu açıdan bakıldığında mesele sadece bir iç iletişim problemi ve hatta yalnızca bir eğitim süreci olarak gözükmemektedir. Tasavvuf geleneğinin insanı içinden yakalamayı başaran eğitsel gücünün ne kadar yüksek olduğu düşünüldüğünde herhangi bir problemin olmadığı bile söylenebilir.

Ancak ortada bir bilgi-iletişim probleminin olduğu, daha ziyade tasavvufa geleneğin içinden bakanlarla böyle olmayanlar arasında vuku bulan tartışmalarda kendisini hissettirmektedir. Çünkü tasavvufu gerek kurumsal gerekse doktriner temelde inşa eden bir manevî otorite vardır ve bu otorite tasavvuf açısından bağlayıcıdır. Elbette tasavvuftaki manevî otorite geleneğe nispeten dışarıdan bakanlar açısından kendisini ona bağlı hisseden kimse gibi bağlayıcı olmayacaktır. Bu da kaçınılmaz olarak geleneği anlama ve yorumlama etkinliğine fikrî bir mesafe, ilmî bir temkin ve bir eleştirel tutumun müdahil olması sonucunu getirecektir. Böyle tutumlar karşısında gelenek, söz konusu manevî otoritenin bağlayıcılığını hemen teslim etmeyen, hatta ona eleştirel gözle yaklaşan kimselere ikna edici yöntemlerle ifade edilecektir. Dolayısıyla bilgi ve iletişim kavramları bakımından ortada bir metodolojik problem varsa bu, geleneğin anlamı hakkında ikna edilmeyi bekleyen ya da ikna edilmesi gereken muhataplarla ilgilidir ve öyle görünüyor ki bu problem “anlayan anlar, anlamayanı ikna etmek zorunda değiliz” şeklindeki tuzu kuru bir tepkiyle savuşturulacak bir probleme de benzememektedir.

Çünkü tasavvuf genelde İslâm yurdunu, özelde de bu üzerinde yaşadığımız toprakların kültürünü derinden etkilemiştir. Bu husus, kültürel coğrafyamızın haritasını her çıkarma teşebbüsünde yeniden anlaşılacaktır. Ancak söz konusu coğraf-

yanın iklimi içinde nefes alıp verenlerin sadece mutasavvıflardan yahut onlara sempatiyle bakanlardan ibaret olmadığı da bir gerçektir. Dolayısıyla kültürümüzün kökleri üzerinde düşünce üreten, yorumlar yapan, üstelik bunu manevî geleceğimizin yeniden inşâı amacıyla ciddî biçimde gerçekleştirmeye çalışan herhangi bir entelektüel çaba, kendisini tasavvuf geleneğini anlamlandırma ve belki de sorgulama konusunda kayıtsız hissetmeyecektir. Söylemeye çalıştığımız şey, konuya ilgisiz kalamayacağını hissedenlerin tasavvuf geleneğine her durumda bir “mutasavvıf” gibi yaklaşmayacağıdır. Demek ki o veya bu sebepten ötürü geleneğe mesafeli, hatta eleştirel biçimde yaklaşan veya hiç değilse tarafsız bir gözle bakmak isteyenler ile tasavvuf arasında entelektüel bir tanışıklığın, fikrî bir “teâruf” un sağlanması gerekmektedir ve bu husustaki görev ilk önce kendisini tasavvuf araştırmalarına adanmış kimselelere düşecektir.

Bu tanışıklığın sağlıklı bir entelektüel ortamda gerçekleşmesi öncelikle böyle bir ortamın mevcudiyetini destekleyecek çalışmalara bağlıdır. Söz konusu amacı gözeterek bir araştırmacının tasavvuf geleneğini yeniden keşfe yönelirken ihtiyaç duyacağı bakış açısı, tasavvufu, İslâm medeniyetinde hayat bulmuş öteki ilim ve fikir gelenekleriyle olan ilişkisi içinde kavramasını mümkün kılacak bir bakış açısı olmalıdır. Bu bakış açısı İslâm entelektüel geleneğinin bütünlüğünü ve bütüncülüğünü hesaba katan bir perspektiftir ve tasavvufun öteki ilim ve fikir akımları arasındaki özgün yerini tespit bakımından önem taşımaktadır. Tasavvufun ne olduğu ya da ne olmadığı hakkında bilgi ve yorum üretme çabası, onun kendine mahsus yerini böyle bir bütünlük içinde tespit etmekten geçmektedir çünkü. Sözkonusu tespit çabası araştırmacıyı tasavvufu diğerlerinden ayıran vasıflar hakkında olduğu gibi, diğerlerine olan eklemelenme biçimleri konusunda da aydınlatacaktır. Söz konusu fasıl ve vasıl noktalarının tespiti ilmî ve fikrî birimler karşısında tasavvufun özgünlüğünü açığa çıkaracak,

bu geleneğin mahiyetini, onun entelektüel tarihimizdeki hakiki işlevini bütünü içinde görmemizi mümkün kılacaktır.

Tasavvuf ve Şer'î İlimler

Bu genel metodolojik perspektifi ortaya koyduktan sonra, sözünü ettiğimiz ilişkilerin bir yönüyle klasik İslâmî ilimler dediğimiz şer'î disiplinlerle, diğer yönüyle de aklı ilimler dediğimiz felsefî disiplinlerle alâkalı bulunduğunu belirterek tasavvuf ile ilgili metodolojik problemlerin tespiti meselesine geçebiliriz. Tasavvufun tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi klasik İslâmî ilimlerle ilişkilendirilmesinden doğan metodolojik problemlerin, bir problem olarak açığa çıkarılması her şeyden önce bir takım geleneksel tartışma konularının hatırlanmasından geçmektedir.

Tefsir ilmi söz konusu olduğunda entelektüel geleneğimizde bâtinî tevil veya işârî tefsir olarak anılan tasavvufî yaklaşımın bir problem ve tartışma alanı olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Çünkü yer yer ve zaman zaman ünlü mutasavvıflarca Kur'an ayetlerine getirilen esoterik yorumların kendisini tefsir ilmiyle derinlemesine meşgul addeden bütün bilginlerce benimsenmediği ve hatta bazılarında yadırgatıcı bulunup, hiçbir tefsir usûlü kaidesine bağlı kalmaksızın metnin bağlamından keyfi biçimde çıkma olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Aynı şeyi günümüzün bazı tefsir araştırmacıları için de söylemek mümkündür. Demek ki Kur'an ayetlerinin tasavvufî bir yaklaşımla anlaşılması ve yorumlanması konusunda tefsirciler bakımından belirli bir iletişimsizlik probleminin yaşandığı söylenebilir. Dolayısıyla metodolojik bakımdan bu problemin aşılması üzerinde yoğunlaşan her çaba, eğer tasavvufî tevilin anlamlı olmakla kalmayıp yüksek düzeyli de olduğunu kabule yatkın isek, tasavvuf geleneğinin kendisini ötekilere ifade etme yeteneği bakımından önemli bir katkı sayılacaktır. Şu halde tasavvufî hermeneutiği yeniden keşfe çıkmak metodolojik bir zorunluluktur.

Tasavvuf ile hadis ilmi ilişkilerine bir göz attığımızda ise ilk fark ettiğimiz şey, tasavvufi doktrinlere mesnet teşkil eden hadislerin sıhhatiyle ilgili tartışmalardır. Tasavvufun klasikleriyle ilgili herhangi bir tahkikli neşirde hadisleri tahric ederken sık sık Aclûnî'nin Keşfu'l-hafâ'sına müracaat etme zorunluluğu nebevî menşeden geldiğini belirten bir geleneğin, hadis usûlünün öngördüğü referans sistemiyle ilgili bir problemi olduğunu hatıra getirmektedir. Eğer bu bir problem olarak görülmeyecekse tasavvuf geleneğini araştıranların, hadis-i şerifler konusunda tasavvufa özgü bir metodolojinin bulunduğunu aydınlatıcı fikirlerle ortaya koymaları gerekmektedir. Tasavvufi doktrinlerin Hz. Peygamber'den sonraki aktarımının özel ve hatta mahrem bir takım kanallara veya silsilelere dayandığı söylenecekse bunun ilmî ve fikrî temelleri hiç olmazsa muhatabın kafasında bir takım makul istifhamlar uyandıracak güçte ortaya konabilmelidir.

Fıkıh ilmi söz konusu olduğunda bu ilmin yüreğinde duran mükellefiyet kavramını zaman zaman ortadan kaldırdığı izlenimi veren bir takım tasavvufi fikirler hatırlanabilir. Hakikate ermiş mutasavvıfın üzerinden mükellefiyetin kalktığı gibi bir takım öğretilerin gerçek anlamı ya da müride ait şahsî mükellefiyetin şeyh tarafından üstlenildiği gibi bir takım yaklaşımların gerçek tasavvufla ilişkisi her halde yine tasavvuf araştırmacısı tarafından ortaya konacaktır. Ancak şeriat, tarikat, hakikat üçlemesinde şeriatın olmazsa olmaz bir yolculuk şartı olarak kabul edildiği de unutulmamalıdır. Tasavvufun esasen zahirî fıkıh yanısıra bu fıkıhın daha yoğun ve içten yaşanmasını mümkün kılan bir batınî fıkıh, bir kalbî fıkıh olarak tanımlandığı da bilinmektedir. Mutasavvıfların fikhî hayatlarını gerçekten göz alıcı bir manevî ihtişamla taçlandığı gerçeği de bunlara eklendiğinde fıkıh ilmi ile tasavvuf arasındaki ilişkinin ötekilerden çok daha az tartışmalı olduğu ortaya çıkar.

Kelâm ilmine gelince temel sorusu "hangi itikad?" olan bu disiplin özellikle bâtinî tevîl yöntemi ve vahdet-i vücûd doktrini söz konusu olduğunda zaman zaman tasavvuf hakkında

ki hararetli tartışmaların hareket noktasını teşkil etmiştir. Bir dinî ilim olarak temel referansı vahiy, yöntemi de nazarî aklın yöntemi olunca kelâm ilminin Kur'ân ayetlerinin itikadî formülasyonlarını aklî ve teolojik sistemler olarak ortaya koyması kaçınılmazdır. Tabiatıyla ortaya konan itikadî sisteme uygun düşmeyen kavram, yöntem ve ilkeler tereddütle karşılanacak ve belki de dışlanacaktır. Dolayısıyla konu itikad olduğunda durum hassasiyet kazanmakta ve iki ilim arasındaki diyalog arayışları zaman zaman imkânsızlığın sert duvarlarına gelip çarpmaktadır. Kelâm bilgini açısından Kur'ân-ı Kerîm ayetlerine getirilen esoterik yorumların, tasavvufî hermeneutiğî kavramadan anlamlı bulunması oldukça zordur. Ya da bütün sistemini Hak-halk arasındaki mutlak ayırımı dayandıran bir kelâmcının vahdet-i vücûdun bazı imalarını itikadî bir problem yokmuş gibi davranarak değerlendirmesi bir hayli müşkildir. Buna bir de tasavvuf ile teşeyyü' arasında apaçık bir ilişki gören bir sünî kelâmcının "Bâtıniyye" fırkası hakkındaki itikadî yargılarını eklersek Kelâm ilmi ile tasavvuf arasındaki diyalog imkânlarının ne tür problemler barındırdığını tahmin edebiliriz. Tabiatıyla burada kelâm ile tasavvuf arasındaki bütün tarihî tartışmaları bütünüyle halletmek iddiasında değiliz. Bizim burada metodolojik açıdan vurgulamak istediğimiz husus, tasavvuf araştırmacısının kendi ilmî tavrını tasavvufun arifleriyle kelâm ilminin âlimleri arasındaki anlam köprülerini imha yönünde değil, yeniden kurma yönünde fikrî mesai sarf etmesi gereğidir.

Nitekim bu mesai entelektüel tarihimizin büyük sentezcileri tarafından kendi çağlarının şartları çerçevesinde ortaya konmuş ve belirli başarılar pekâlâ kaydedilebilmiştir. Burada hemen Gazzâlî ve onun *İhyâ* projesini hatırlamamız gerekmektedir. Bu proje çerçevesinde Gazzâlî, bir yandan felsefî mantığa dayalı metodolojiyi, diğer yandan tasavvuftan gelen canlandırıcı soluğu bilgi sistemine dâhil eden bir yaklaşımla ilmî ve fikrî bütünlüğe ulaşmanın mümkün olduğunu pekâlâ göstermiştir. Bâtıniyye ile mücadele eden, fakat batınî tevilin gereği-

ni göz ardı etmeyen bir mutasavvıf, filozofları eleştiren, fakat felsefî birikimlerin fıkıh ve kelâm için ifade ettiği değeri takdir eden bir din bilgini olarak Gazzâlî metodolojik problemlerin aşılması bakımından her halde hala ilham verici bir şahsiyettir.

Tasavvuf ve Felsefe

Entelektüel geleneğimizin bütünü üzerinde konuşurken tasavvufun, İslâm medeniyeti içinde gelişen felsefe ile olan ilişkisine de metodoloji meselesi bağlamında değinmek gerekecektir. İslâm felsefesi tarihçileri telif ettiği kitaplarda genellikle Fahrreddîn Razî gibi büyük kelâmcıların ya da Muhyiddîn ibnü'l-Arabî gibi büyük mutasavvıfların felsefî açıdan anlam ifade eden fikirlerini de işlemektedir. Bunda şaşılacak, yadırganacak bir şey yoktur. Gerçekten bu iki büyük mütefekkir örneğinde görüldüğü gibi gerek kelâm gerekse tasavvufun özellikle sonraki dönemlerde ortaya konmuş büyük metinleri felsefî kavram, terim, teori ve yöntemlerle ilişkili fikirler içermektedir. Bütün bu fikirlerin felsefe tarihi açısından anlamı, önemi ve değeri bulunmaktadır ve ayrıca bu fikirler doğrudan doğruya filozofların fikirleriyle ya irtibatlı ya da mukayese edilebilir olmak bakımından felsefe tarihçisinin atlayarak geçemeyeceği birikim ve deneyimleri ifade etmektedir. Bu durum zaman zaman kelâm ve tasavvufun kendinde, özünde bir felsefe olduğu düşüncesini beslemektedir. Oysa benim düşünceme göre kelâm, felsefe ve tasavvuf kendi kendisidirler ve onları kendileri olarak özgün biçimleriyle kavramak İslâm entelektüel tarihinin farklı boyutlarını kavramak, bu tarihi tek bir boyuta indirgememek bakımından önem taşımaktadır. Böyle bir indirgeme ayrıca tasavvuf, kelâm ve felsefenin kendinde ne olduğu ve/veya ne olmadığı konusunda bir takım kafa karışıklıklarını beraberinde getirmekte yahut bunların entelektüel hayatımızdaki hakiki işlevleri hakkında bir belirsizlik doğurmaktadır. Bir kelâmcı ya da mutasavvıfın felsefî ifadeler kullanması onları kendi başına filozof kılmaya yetmeyeceği

gibi, filozof addedilmeleri onların kendi entelektüel kimliklerini filozof olarak tanımlamadığı gerçeğiyile uyuşmaz. Bir mutasavvıfın felsefî açıdan incelenmesi bir şey, yine bir mutasavvıf olarak incelenmesi başka bir şeydir. Ancak bu ayırımları dikkate alan bir metodolojik yaklaşımın mutasavvıf düşünürlerin felsefî terminolojiye, felsefe metinlerine, felsefî fikirlerle kendilerini tamamen kapattıkları gibi akademik bir yanılığa da prim vermemesi gerekir. Bir mutasavvıf entelektüelin felsefe geleneğiyile irtibatının gösterilmesi durumunda onun tasavvuf geleneğiyile açısından artık kaybedilmiş bir değer olacağı gibi bir düşünce, vehimden ibarettir. Bugün bir İslâm felsefesi tarihçisi olarak ben tasavvuf metinlerinde ciddî yoğunlukta bir felsefî terminolojiye karşılaşmaktayım ve kendimi hepsinin felsefî metinlerdeki referansını gösterebilecek imkâna hiç değilse potansiyel olarak sahip görmekteyim. Ortada Batılıların deyimiyle “intertextual” bir durum vardır. Bu aşamada tasavvuf araştırmacısına düşen, felsefe ile tasavvuf arasındaki ortak terminolojiyi göz ardı etmek değil, bu terimlerin tasavvuf “context”inde nasıl tanımlandığını ve nasıl kavrandığını ortaya koymak, bunun yanı sıra felsefî terminolojiyi de aşacak biçimde nasıl kavramsal bir zenginliğe ulaştığını tespit etmektir. Eğer tasavvuf bakımından bir özgünlük tespiti önem arz ediyor ise söz konusu yaklaşım sahanın erbabına bu imkânı verecektir. Mesela Fârâbî ya da İbn Sînâ varlığı ontolojik bir hiyerarşi (merâtib) içinde kavramak meselesinde Muhyiddîn ibnü'l-Arabî ile ortaktır. Fakat anılan filozoflarda “beş hazret” doktrini yoktur. Ancak bunu tespit etmek, araştırmacıyı ontoloji sahasında her şeyin İbnü'l-Arabî ile başladığı, filozofların daha önce ontoloji sahasında bir takım yolları döşemediği fikrine götürmemelidir. Dolayısıyla tasavvuf uzmanı, tasavvufun felsefeyle olan ayırım noktalarını tespit edeyim derken ilişki noktalarını atlamayan bir araştırma metodolojisini benimsemeli, dahası, iyi bir felsefe okuru olmanın daha iyi bir tasavvuf uzmanı olma yolunda katkı sağlayacağını düşünmelidir.

Tasavvuf Öğretimi ve Akademya

Demek ki tasavvufun İslâm entelektüel geleneğinin bütünü içinde öteki disiplinlerle olan ilişkisi ve ayırımı meselesi, günümüz tasavvuf araştırmacısı için kayda değer bir metodolojik problem olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bütün bunların ötesinde tasavvufun üniversitelerde okutulan, okutulmakla kalmayıp lisansüstü düzeydeki akademik araştırmaların mevzuu kılınan bir tarihî-kültürel birikim olduğu göz önünde bulundurulduğunda burada yalnızca değinmekle yetineceğimiz bir metodolojik problem ile daha karşılaşmaktayız ki, o da genel araştırma yöntemleri ve teknikleri açısından tasavvuf sahasının nasıl ele alınacağıdır. Burada bulunan herkes teslim eder ki üniversite bilim demektir ve bilimsel bir araştırma bilimin metodu ve ifade biçimlerinin dışında kalmaz. Kaldığı zaman bir anlam ve iletişim probleminin yeniden arz-ı endam edeceği ortadadır. Oysa biliyoruz ki tasavvufî metinler her zaman teorik akla hitap eden fikirlerin veya pratik akla hitap eden öğütlerin dilini kullanmaz. Hatta çoğu durumda özgün sufi metinlerin karşımıza bir edebiyat, daha doğrusu bir şiir metni olarak çıktığını da müşahade ederiz. Bunun yanı sıra manevî deneyimlerin aklî anlamda aktarımının müşkilat doğuracağı durumlarda sufilerin belli sembollere müracaat ettikleri de bilinmektedir. Yine fizik ve metafizik âlemlerin birleştiği manevî deneyimlerin bir parçası olarak kerametlerden, bir takım olağanüstü hallerden bahsedildiği de malumlarıdır. İş böyle olunca akademik bir araştırmada talep edilen bilimsel yaklaşımın hangi metotları ve hangi ifade biçimlerini ön plana çıkaracağı hususu önem kazanmaktadır. Esasen bu husus, bütün ilahiyat araştırmaları için genel bir metodolojik problemidir. Ancak konu tasavvuf olduğunda mesele biraz daha hassasiyet kazanmaktadır. Çünkü bir yandan kullanılan bilimsel yöntem ve dilin tasavvufun özgün anlam dünyasını tahrif etme riski söz konusudur; diğer yandan da tasavvuf hakkında oluşturulan akademik metnin, potansiyel okuyucusu için bir iletişim problemi doğurma ihtimali bulunmaktadır. Nasıl bir

araştırma ve telif metodu izlenmelidir ki içeriği bütün özgünlüğüyle tasavvufî, formu bütün gerekleriyle bilimsel olan akademik metinler oluşturmak mümkün olabilsin? Bu soru muvacehesinde akla ilk gelen cevap tarih metodudur. Tekke ve tarikatların incelenmesi bakımından sosyal tarih veya kurumlar tarihi, edebî metinlerin incelenmesi bakımından edebiyat tarihi, tasavvufî doktrinlerin ve kavramlar dünyasının gelişimi bakımından düşünce tarihinin yolu izlenebilir. Kaldı ki tarih metodu bütün ilahiyat disiplinleri gibi tasavvuf araştırmaları için de kaçınılmaz bir metottur. Ancak bu metot, tasavvufun manevî deneyimler dünyasını ve onun özgün ifade biçimlerini anlamayı, daha da önemlisi anlatmayı her durumda garanti etmez. Bu durumda tasavvuf sizlerden, geleneğini normal bilim kalıpları içinde araştıran akademisyenler olmanın yanı sıra bu kalıpları yeni ufuklara taşıyan mütefekkirler olmanızı da isteyecektir. Dolayısıyla felsefî analiz yönteminin ikinci metodolojik imkân olarak düşünülmesi mümkün görünmektedir. Bilindiği gibi felsefenin bir işlevi de kavramsal ve yöntembilimsel analizlere yönelmektir. Böyle bir yöneliş ile araştırmacı tasavvufta kullanılan terimlerin kavramsal anlamları yahut tanımlarına ulaşmaya çalışacaktır. Bu da tasavvufî doktrinleri bir sistem olarak görmeyi, dahası, öteki felsefî sistemlerle mukayese edebilmeyi mümkün kılacaktır. Ayrıca felsefî bir yaklaşım modern bilimin verileriyle tasavvufî tecrübe ve doktrinlerin ne ölçüde açıklanabileceğine dair belirli bir zihnî uyanıklık da oluşturabilecektir. Böyle bir yaklaşımın akademik bir dil kullanmak açısından elbette çok anlamı vardır; fakat diğer yandan tasavvufun kendi özgünlüğünü göz ardı etmek ve onu felsefî sistemlerden birine yahut özünde tasavvufî olmayan tecrübeler dünyasına indirgemek gibi sakıncaları da beraberinde getirebilir. Ancak tasavvufun özgünlüğünü öne çıkarayım derken evrenselliğini yok saymak gibi metodolojik bir tehlike de söz konusudur. Mesela vahdet-i vücûdun pan-teizm ile karıştırılmaması gerektiği, varlığın birliği doktrininin islâmî tefekkür geleneğinin bir tezahürü olduğu vurgulanırken mistisizm tarihi boyunca ortaya çıkmış doktrinler ile ta-

savvufun mukayese bile edilemeyeceğini ileri sürmek bir entelektüel miyoplığa sebebiyet verebilir. Çünkü tarih boyunca yaşamış ünlü mistiklerin manevî tecrübelerine ilişkin ifadeleri İslâm sufilerininkiyle göz ardı edilmez paralellikler arz edilmektedir. Nitekim böylesi paralellikleri açıklamak üzere “*philosophia perennis*” olarak anılan halidî hikmet perspektifi birçok düşünürce vurgulanmıştır. Bu vurgunun esaslı örnekleri için Guénon, Schuon, Lings, Burckhardt, Chittick ve Nasr gibi müelliflerin tasavvufî doktrinler hakkındaki yazılarına bakmak uygun olur. Tasavvuf geleneğine içerden bakan bu düşünürler hem modern Batılı eğitim almış hem de yüksek bir fikrî kapasiteye sahip okuyucuya hitap yeteneği bakımından anlamlı bir seviyeyi işaret etmektedirler.